

PÉNTEK ORSOLYA: ÉVSZÁZADOK A HEGY ÉS A FOLYÓ KÖZÖTT

3. rész: A gonosz földesúr

Előző cikkünkben akkor hagytuk el Óbudát, amikor a református magyarok lassan visszaköltöztek a török által felprédált, a harcokban súlyos károkat szenvedett városrészbe. Még be sem rendezkedtek, amikor 1684-ben a meginduló keresztény seregek elől – pontosabban a háború elől – megint menekülniük kellett. Bár Vetus Buda 1686-ban felszabadult, ezután még két évig lakatlan maradt.

Végül negyven bátor család költözött vissza egy 1688. október 9-én kelt menlevéllel, bő egy évtized múlva pedig, 1699-ben megérkeztek az első német telepések is. 1703-ban már német volt a bíró és a lakosság nagy része, a terület földesurai, a Zichyek pedig mindent megtettek, hogy a Habsburg betelepítési politikával összhangban minél több lakost költöztessenek be Óbudára. Aki itt telepedett le, három évre adómentességet kapott, aki szőlőt is telepített, annak pedig öt évig nem kellett adóznia. Az első betelepülők „szabad éveit” 1701-ben járták le, ekkor összeírták a lakosságot.

A fennmaradt forrásokból kiderül, hogy addigra többségbe kerültek a katolikus németek a kálvinista magyarokkal szemben – akik a sorozatunk előző részében említett Madarassy Gergely azonos nevű leszármazottja birtokán alakítottak ki maguknak oratóriumot, miután az először nekik adományozott Péter-Pál templomot a földesúr visszavette, és átadta a katolikus németeknek.

Aztán 1700-ban becsapott a ménkő Óbudára. Meghalt a jó gazda, Zichy István, örököse, Péter pedig olyan volt, mint a mesék gonosz földesura: az utolsó csepp vért is kisajtolta jobbágyaiból. 1703-ra elmenekült a lakosság fele – aki nem a terhek miatt menekült, hát menekült azért, mert reformátusként nem gyakorolhatta a vallását. A református közösségnek ugyanis nem engedélyezték, hogy prédikátort tartson, sőt azt sem, hogy kérelmének megfelelően beköltözhessen a néptelen Békásmegyerrre. A Rákóczi-szabadságharc, a pestis és az árvíz aztán tovább tizedelte a XVIII. századi óbudai népességet, de Zichy Péter csak nem javult meg: amint véget ért a Rákóczi-szabadságharc, és visszaköltözött birtokára, ismét prés alá helyezte jobbágyait.

Thomas Hientzmal vezetésével ekkor az óbudai polgárok a császárhoz folyamodtak, hogy állítsa vissza Óbuda koronabirtok státusát – aminek az udvarban is örültek volna, hiszen a terület szép nagy falat lett volna a kincstár számára. Ám a fondorlatos Zichy Péter addig járta a bécsi köröket, megkenve néhány hivatalnokot, míg a császár visszautasította a menekülni vágyó óbudaiak kérését. Hientzmal házáat Zichy elkobozta, őt magát elűzte.

Volt azonban egyetlen jótette is ennek a mesebelien kegyetlen Zichynek: ő fogadta be a városrészbe a zsidókat. Mielőtt meghatódnánk, felhívjuk a figyelmet arra a levélre, amelyben Péter gróf kifejti, hogy a kegyes gesztus oka anynyi volt, hogy a zsidók jó sok készpénzbeli adót fizetnek...

1726-ban meghalt a gonosz gróf. Mintha még holtában is átkot szórt volna: örökösei csúnyán összevesztek Óbuda birtokjogán, végül Zichy Miklós került ki győztesként a harcból.

Egy 1727-es összeírás szerint 237 telkes jobbágy, 53 zsellér és 24 zsidó családfő élt ekkoriban itt, abból pedig, hogy kilencedként 1000 akó bor folyt be, arra lehet következtetni, hogy a lakosság ekkor már nagyrészt szőlőtermelésből élt. Óbudának ekkor a Lajos utca – Kiskorona utca környéki része volt lakott, illetve a Fő tér, valamint a Laktanya utcai rész.

Nemcsak a braunhaxlerek, a szőlőtermelő-kocsmatulajdonos németek Óbudájának alapjait sikerült ekkor, a XVII. században lerakni, de Zichy Péter özvegye, Bercsényi Zsuzsanna a legendás kiscelli kék agyagra alapozva 1737-ben létrehozta Óbuda első téglagyárát is, aminek köszönhetően megjelent egy új társadalmi csoport, a gyári munkásoké. (Bár ebben az időben még aligha beszélhetünk XIX–XX. századi értelemben vett „munkásosztályról”.)

1739-ben a pestis ismét kipusztította a lakosság felét, a lassan magához térő városrész azonban a Zichy Péternél emberibb Miklós – Bercsényi Zsuzsanna és Zichy Péter fia – uralma alatt mégis virágzásnak indult. A szűken vett Altofen – a német lakosság számaránya miatt ekkor már így, német néven említik a legtöbbször Óbudát – az 1740-es években új városrészszel bővült. Neu Altofennel, amely a mai Kiscelli utca, Pacsirtamező utca, Föld utca, Szőlőkert utca, Vörösvári utca, Raktár utca, Harrer Pál utca jelentette részt foglalta magában. Zichy Miklós, megépítve Fő téri kastélyát, ekkor helyezte végleg Óbudára uradalmi központját.

A kastély azonban üres maradt. Zichy Miklósnak nem született fiú utóda, az özvegyel kiegyező kamara pedig pillanatok alatt visszaperelte a koronának a szép adót fizető Óbudát, hogy megkezdődjön az évtizedekig tartó harc a lakosság és a kamara között. Az akkor már

módos óbudaiak mindenáron szabadulni akartak a terhek alól – a kamara pedig mindenáron adóbevételt akart.

A II. József-féle népszámlálás adatai alapján Óbudán 1784–85-ben 871 keresztény és 285 zsidó család élt. A szőlőművesek, kocsmárosok, hagyományos mesterségek képviselői – csizmadiák, vargák, szabók, takácsok – mellett megjelentek a patikusok, óráskok, könyvkötők és az első kékfestő manufaktúrák is, köztük a Goldberger műhely. Ekkoriban keletkezett a selyemgombolyító épülete is, amelyet egy olasz vállalkozó építtetett, és a másik

selyemgombolyító, amelynek latin nevére – filatolum – ma egy egész óbudai városrész, a Filatorigát emlékeztet.

Vagyis a XIX. század már egy polgárosodó német–magyar–zsidó Óbudára köszöntött rá: a katolikus szőlőtermelő németek mellett református magyarok és az egész akkori Magyarország legnagyobb zsidó közössége élt itt, utóbbi mesteremberei külön kézműves céhbe tömörültek már a XVIII. században.

A patikusok és óráskok mellett az 1836-ban alapított hajógyárnak köszönhetően megjelentek a kis házakban a lakatosok, gépészek, asztalosok családjai, de ekkoriban

már táncitanító, mosónő, kesztyűs, bábos és két „kávés” is számon tartatott Altofen lakosai között a nyolc pap és a huszonkét tanító mellett. A bortermelők aránya 1840-ben már mindössze 27 százalék volt, amiben a szőlőket kipusztító filoxérajárvány nagy szerepet játszott. Ekkor már nyomuk sem volt a régi jobbágy- és zsellérházaknak.

Az 1838. évi jeges árvíz úgy elmosta a régi Óbudát, hogy a lakosok csónakokon menekültek az összedőlő épületekből. Az újjáépítés nyomán alakult ki az az Óbuda, amelyet Krúdy-regényekből ismerünk – és ekkorra tehető a Gelléri Andor Endre-féle „munkáskerület” alapjainak létrejötte is. ■

Folytatjuk.

BUDAI FESTŐ: GRÓF ZICHY PÉTER HEGEDŰVEL